



ชีวิตและงานของ วอลแตร์

นพพร ประชากุล
คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 อาณาจักรฝรั่งเศสได้ล่วงพ้น

สมัยอันรุ่งโรจน์แห่งยุคคลาสสิก และเริ่มสูญเสียความเป็นมหาอำนาจ
ชั้นนำในทวีปยุโรป ระบอบการเมืองและสังคมอันเคยทรงเสถียร-
ภาพในศตวรรษที่ผ่านมาที่เรียกกันว่า ระบอบเก่า (Ancien Régime)
ก็ย่างเข้าสู่ความพินาศโดยลำดับ ชนชั้นใหม่ที่รู้จักกันในนามของ
Bourgeoisie หรือชนชั้นกลางผู้ทำอำนาจทางเศรษฐกิจอันแท้จริง
ไว้ในกำมือกำลังก่อตัวขึ้นเป็นปึกแผ่น ชนชั้นนี้พร้อมที่จะผ่นึก
กำลังกันเพื่อท้าทายอำนาจทางการเมืองมาจากชนชั้นขุนนางทุก
ขณะ ดังคำกล่าวของ บาร์นาฟ (Barnave)¹ ที่ว่า “การแจกแจงทรัพย์สิน
สมบัติแบบใหม่จะนำมาซึ่งการแจกแจงอำนาจทางการเมืองแบบใหม่”

ความเคลื่อนไหวทางความคิดก็ได้ก่อตัวขึ้นในหมู่นักคิดนัก
เขียน นั่นคือความพยายามนำเอาเหตุผลมาใช้ในการวิเคราะห์วิจารณ์
สถาบันการปกครอง ระบบสังคม ศาสนา เศรษฐกิจ ตลอดจน
ขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีมาช้านาน “เหตุผล” กลายเป็นดวง
ประทีปที่ส่องแสงสว่างให้กับทางเดินของมนุษยชาติ และด้วย
ความเชื่อนี้เอง นักคิดนักเขียนแห่งคริสต์ศตวรรษที่ 18 จึงพากัน
เรียกยุคสมัยของเขาว่า ยุคแห่งประทีปทางภูมิปัญญา (The age of
enlightenment)

วอลแตร์เป็นผู้หนึ่งที่มีส่วนร่วมอันใหญ่หลวงในความเคลื่อนไหว
ดังกล่าวนั้น บรรดาข้อเขียนที่อุดมไปด้วยความอันเผด็จร้อนของเขา
สร้างความสั่นสะเทือนให้กับวงการอักษรศาสตร์ในขณะนั้นอยู่ไม่
ขาดระยะ ผลงานของวอลแตร์นอกจากจะบรรจุคำถามที่มาจากส่วน
ลึกของจิตใจของคนในยุคสมัยของเขาแล้ว ยังรวมเอาความพยายาม
ที่จะตอบคำถามเหล่านั้นเข้าไว้ด้วย นั่นคือสิ่งที่ทำให้เขาเป็นนัก
เขียนผู้ยิ่งใหญ่

ส่วนชีวิตของวอลแตร์ก็เป็นชีวิตที่ผันผวนยกย่อนมีทั้ง
คุณธรรม ความกล้าหาญ ความยิ่งใหญ่ และขณะเดียวกันก็มีความ
ผิดหวัง ความหน้าไหว้หลังหลอก เล่ห์กลสารพัด ชีวิตของเขาจึง
ควรค่าแก่การศึกษาไม่น้อยไปกว่าผลงาน

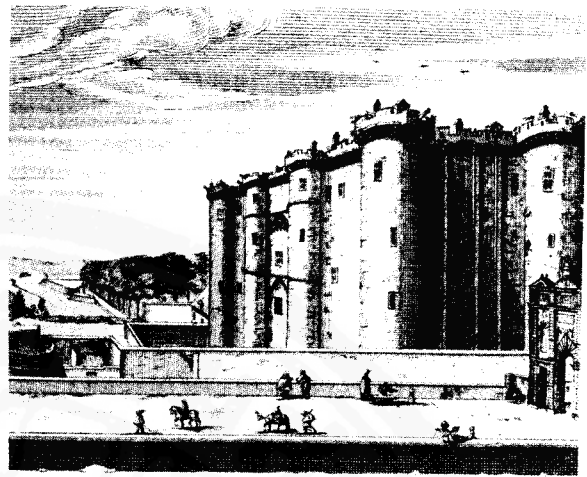
ฟรังซัว-มารี อารูเอต (François - Marie Arouet) ผู้จะใช้
นามปากกาในภายหลังว่า วอลแตร์ (Voltaire) เกิดที่ปารีสเมื่อ ค.ศ.
1694 บิดามีอาชีพเป็นลิปิดาร (หมอความประเภทหนึ่ง) มารดา
เสียชีวิตตั้งแต่เขาอายุเพียง 7 ขวบ วอลแตร์ปักใจเชื่อว่า บิดาที่แท้
จริงของเขาคือนักร้องผู้หนึ่งซึ่งเป็นอดีตซุ้รักของมารดา อย่างไรก็ตาม
เมื่อถึงเวลาที่จะต้องรับมรดกจากผู้ที่เขาเชื่อว่าเป็นบิดา วอลแตร์
ก็มิได้เกียจกรนอนแต่อย่างใด

เมื่ออายุ 10 ปี วอลแตร์เข้ารับการศึกษาศึกษาที่โรงเรียนหลุยส์-เลอ-กรังด์ (Louis - le - Grand) โดยบิดาของเขาหวังจะให้เขาได้ไปสัมผัสแวดวงของผู้ดีมีสกุล ณ ที่นั้นวอลแตร์เด็กสามัญชนก็ได้ก่อมิตรภาพไว้กับบุตรขุนนาง อาทิ คาร์ฌ็องซอง (d'Argenson) และคาร์ฌ็องตาล (d'Argental) ผู้ซึ่งภายหลังเมื่อได้เป็นใหญ่เป็นโตในแผ่นดิน จะคอยช่วยเหลือวอลแตร์ทุกครั้งที่ประสบความลำบาก นอกเหนือจากมิตรภาพอันแน่นแฟ้นนี้แล้ว เมื่อวอลแตร์หวนรำลึกถึงหกปีแห่งการเรียนศิลปวิทยาการกับพระเยซูอิตที่นั่น ดูเหมือนว่าไม่มีอะไรประทับใจมากมายนัก มีแต่ “ภาษาละตินและเรื่องโง่ ๆ” แต่แท้จริงแล้ว รสนิยมดื่มด่ำในวรรณคดีกรีก-ละตินคลาสสิกที่พระเยซูอิตพร่ำสอนจะไม่เสื่อมคลายไปจากตัวเขาเลย จะเห็นได้จากจำนวนโคกนาฏกรรมคลาสสิก 27 เรื่องที่เขาจะเขียนขึ้นในภายหลัง

ชีวิตกวีเจ้าสำราญ

เมื่อวอลแตร์ย่างเข้าสู่วัยหนุ่ม ความสำราญเป็นสิ่งแรกที่ดึงดูดใจเขา โดยได้รับการชักพาให้เข้าสู่สมาคมคฤ ดูตอง (Société du Temple) อันเป็นชมรมของผู้ลากมากดีที่มีรสนิยมหรูหรา ชอบจัดงานราตรีสโมสรเพื่อลิ้มรสอาหารดี ๆ และสนทนาเรื่องสัพเพเหระด้วยคารมคมคาย ชนชั้นสูงพวกนี้เรียกกันว่าพวกเสรี (Libertins) ไม่ทำงานทำการอะไร ไม่เชื่อในลัทธิศาสนาใด ๆ และไม่เคียดว่าความพินาศกำลังย่างกรายมาสู่สถานภาพของตน

ต่อมาวอลแตร์เข้าเรียนต่อในโรงเรียนกฎหมาย และเริ่มเบื่อหน่ายต่อการเรียน จึงเริ่มหัดเขียนกาพย์กลอนตามแบบที่นิยมกันในสมัยนั้น ผลงานเหล่านี้ยังไม่มียี่ห้อเด่นนักนอกจากโคกนาฏกรรมเรื่อง **เออดิป (Oedipe)** ซึ่งในเรื่องนี้เริ่มมีบางตอนที่วอลแตร์ถือโอกาสเสียดสีและประณามความมั่งคั่งของศาสนจักร ในเวลาเดียวกันวอลแตร์ก็เริ่มออกเดินทางจากปารีสไปท่องเที่ยวยังที่ต่าง ๆ จากปราสาทหนึ่งไปสู่ปราสาทหนึ่ง โดยตั้งใจไปเองบ้าง หรือถูกเนรเทศไปบ้าง และสิ่งที่ช่วยกระพือนามของวอลแตร์ให้กระฉ่อนไปในวงการมิใช่ผลงานทางวรรณกรรม แต่เป็นผลงานทางอาญาเสียมากกว่า ตั้งแต่ ค.ศ. 1717 ข้อเขียนเสียดสีผู้สำเร็จราชการดุ๊กดอร์เลออง (Duc d'Orléans) ซึ่งเขียนเป็นโคลงภาษาละติน ก็ได้นำวอลแตร์ไปสัมผัสคุกบาสตีย์เป็นเวลา 11 เดือน ออกจากบาสตีย์เขาก็ได้รับมรดกก้อนใหญ่จากบิดาผู้สิ้นชีวิตลง เมื่อนำเงินไปลงทุนในการค้าทางทะเล ก็ออกเวยขึ้นอย่างรวดเร็ว ช่วงนั้นโคกนาฏกรรมที่เขาเขียนขึ้นประสบความสำเร็จอย่างงดงาม โดยเขาเขียนขึ้นสามเรื่องถวายแก่พระเจ้าหลุยส์ที่ 15 ในโอกาสอภิเษกสมรส เขาจึงได้รับอุปถัมภ์เข้าเป็นกวีราชสำนัก อย่างไรก็ตาม ช่วงชีวิตของกวีเจ้าสำราญดังกล่าวนี้ก็สิ้นสุดลงใน ค.ศ. 1726 เมื่อวอลแตร์ไปมีเรื่องวิวาทกับอัศวินโรออง นอกจากจะถูกคุมขังแล้ว ยังต้องกลับเข้าไป



ภาพคุกบาสตีย์ ในศตวรรษที่ 18

อยู่ในคุกบาสตีย์อีก จนในที่สุดวอลแตร์ก็ได้รับอนุญาตให้ลี้ภัยไปพำนักในอังกฤษ

ประสบการณ์ในอังกฤษ

ช่วงเวลาสองปีในอังกฤษจะปลุกอัจฉริยภาพของวอลแตร์ให้ตื่นขึ้นอย่างแท้จริง เขาสามารถใช้ชีวิตต่างแดนอย่างสุขสบายด้วยอาศัยความคุ้มครองของผู้ใหญ่ที่เขาเคยรู้จักชอบพอกับ อาทิ โบลิงโบรค (Bolingbroke) ผู้นำพรรคอนุรักษนิยม (พรรค Tory) ขณะเดียวกันเขาก็ได้เข้าฝักเนื้อฝักตัวกับวอลโพล (Walpole) ผู้นำพรรคเสรีนิยม (พรรค Whig) ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น วอลแตร์ได้ทำความรู้จักกับบุคคลสำคัญในการอักษรศาสตร์ของอังกฤษมากมาย เช่น Swift,² Pope,³ Gay,⁴ Young⁵ ตลอดจนนักปรัชญา เช่น Berkeley⁶ และ Clarke⁷ นอกจากนั้นเขายังมีเวลาศึกษางานของนักคิดสำคัญผู้ล่วงลับไปแล้วคือ Locke,⁸ Bacon⁹ และ Newton¹⁰ อย่างจริงจัง สรุปได้ว่าอังกฤษมีส่วนทำให้วอลแตร์หันเหความสนใจไปสู่ “ปรัชญา” (ซึ่งในบริบทของศตวรรษที่ 18 คำว่า “ปรัชญา” นี้กินความกว้างมาก หมายถึงการวิเคราะห์วิจารณ์ปรากฏการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม มากกว่าจะหมายถึงศาสตร์เฉพาะ แบบบอิกปรัชญา ญาณวิทยา)

ในช่วงนั้นเอง วอลแตร์ได้รวบรวมวัตถุดิบมากมายสำหรับโครงการผลิตงานวรรณกรรม อาทิ โคกนาฏกรรม 5 เรื่อง หนังสือประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 12 แห่งสวีเดน และผลงานชิ้นแรกที่บรรจุลักษณะเด่นของวอลแตร์ไว้อย่างแท้จริง นั่นคือ **จดหมายปรัชญา** หรือ **จดหมายจากอังกฤษ** (Lettres philosophiques ou Lettres anglaises) ซึ่งบรรจุเอาความตื่นเต็นของวอลแตร์ที่ได้ค้นพบเสรีภาพทางการเมืองในระบอบรัฐสภาของอังกฤษ เสรีภาพ



นัก "ปรัชญา" แห่งศตวรรษที่ 18 ร่วมรับประทานอาหารกัน คนที่ยกมือ คือวอลแตร์

ทางเศรษฐกิจสำหรับเอกชน รวมทั้งเสรีภาพทางศาสนา วอลแตร์ จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้นมาใน ค.ศ. 1734 โดยไม่รอคำยินยอมจากทางการ หนังสือเล่มนี้เองที่นักวิจารณ์ลั้งของ (Lanson) กล่าวว่า เป็นระเบิดลูกแรกที่โยนใส่ระบอบเก่า (Ancien Régime)

จดหมายปรัชญา เขียนในรูปของจดหมายรวมทั้งสิ้น 25 ฉบับ ในเจ็ดฉบับแรกวอลแตร์กล่าวถึงลัทธิศาสนาอันหลากหลายในอังกฤษ ซึ่งอยู่ร่วมบนแผ่นดินเดียวกันได้อย่างสงบสุขตามอัตภาพ วอลแตร์เล่ารายละเอียดเกี่ยวกับพวกเควกเกอร์ (Quakers) ซึ่งเขารู้สึกชื่นชอบในความเรียบง่ายและซื่อตรง แต่ก็อดไม่ได้ที่จะเหน็บแนมชิงชังขึ้น เช่นเมื่อเล่าถึงตอนที่ศาสดาฟอกซ์ (George Fox, 1624-1691) ออกประกาศลัทธิ ได้รับทารุณกรรมต่าง ๆ นานา แต่ก็มิได้พริ่นพรีง ถูกตบหน้าก็ยื่นแก้มอีกข้างหนึ่งให้ตบซ้ำ วอลแตร์เล่าถึงศรัทธาอันแก่กล้าของฟอกซ์ดังนี้

“ฟอกซ์เชื่อมั่นว่าตนได้รับแรงบันดาลใจจากพระเจ้าเป็นเจ้า ดังนั้นเขาจึงต้องพูดจาด้วยท่าทางที่ต่างไปจากคนอื่น ๆ เขาจะเริ่มสั่นเทิ้มบิดร่างกายไปมา ทำหน้าเหยเก บางครั้งก็กลั้นหายใจไว้แล้ว ถอนหายใจออกมาอย่างรุนแรง เหมือนคนทรงที่เมืองเดลฟี” 1 อย่างไรก็ตาม ในไม่ช้าเขาก็เริ่มชินกับแรงบันดาลใจนี้จนพูดจาด้วยท่าทางอื่นไม่เป็นอีกแล้ว และนี่ก็เป็นพรก่านัลชันแรกที่เขาประทานให้แก่สานุศิษย์ ซึ่งพากันทำหน้าบิดเบี้ยวไปมาโดยพร้อมเพรียงกัน และพยายามสั่นร่างกายกันจนสุดกำลัง ด้วยเหตุนี้ พวกเขาจึงได้ชื่อว่า

เควกเกอร์ อันหมายถึง “ผู้สั่นเทา” 2 (ฉบับที่ 3) แต่เมื่อวอลแตร์กล่าวถึงพวกอังกลิคัน (Anglicans) เขากลับใช้ถ้อยคำในเชิงประณาม เพราะเขาเชื่อว่าพวกนี้มีความทะเยอทะยานในทางโลกและปราศจากขันติธรรม ตลอดชีวิตของเขา วอลแตร์จะแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งอันแน่วแน่ที่มีต่อความมั่งคั่งทางศาสนา อำนาจอันปราศจากขอบเขตของศาสนจักร ตลอดจนการทะเลาะวิวาทระหว่างลัทธิศาสนาต่าง ๆ ตัววอลแตร์เองสนับสนุนลัทธิที่เรียกว่า *déisme* ซึ่งสอนให้นับถือพระเจ้าไว้ในใจของตน โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยศาสนจักรเป็นสื่อกลาง

ในจดหมายที่ว่าด้วยการเมืองและสังคม จะเห็นได้ชัดว่าวอลแตร์เชิดชูระบอบรัฐสภาของอังกฤษ เขาเล่าถึงวิวัฒนาการทางการเมืองของอังกฤษ โดยเน้นที่ความสมดุลระหว่างอำนาจของกษัตริย์และอำนาจของรัฐสภา นอกจากนั้นการที่วอลแตร์ย้ำถึงสภาพพลดอภิสัทย์ในที่ดินตลอดจนความเสมอภาคในการเสียภาษีในอังกฤษ เท่ากับเป็นการโจมตีระบอบภิสัทย์ที่ดินและยกเว้นภาษีสำหรับฐานันดรขุนนางและพระที่ใช้กันในประเทศขณะนั้นด้วย

เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วน จะเห็นว่า **จดหมายปรัชญา** มีลักษณะของข้อเขียนโฆษณาชวนเชื่อเกี่ยวกับรูปแบบของสังคมตามอุดมคติของวอลแตร์ โดยที่วอลแตร์พยายามใช้สังคมอังกฤษเป็น “เครื่องมือ” ในอันที่จะเลือกเฟ้นตัวอย่างมาสนับสนุนอุดมคติของเขา จึงไม่น่าประหลาดใจเลยที่วอลแตร์ दौरानที่จะมองอังกฤษด้วยสายตาแห่ง



การประชุมของพวกเคเวกเกอร์ ใน ค.ศ. 1696

ความชื่นชมและมองข้ามข้อเสียหลายประการไป อย่างไรก็ตาม จดหมายปรัชญา ก็เป็นการนำเสนอความคิดที่เป็นอิสระอย่างไม่มีหวั่นเกรงต่อภัยจากผู้ทรงอำนาจในขณะนั้น แม้บางตอนวอลแตร์จะพยายาม “ยั้งมือ” ไว้บ้างก็ตาม ดังจะเห็นจากตอนที่วอลแตร์อ้างถึงสมัยกลางซึ่งมีระบบสังคมแบบศักดินาสวามิภักดิ์ วอลแตร์พยายามชี้ให้เห็นว่ายุคสมัยของเขา (ศตวรรษที่ 18) เป็นความก้าวหน้าอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับสมัยกลาง วอลแตร์พรรณนาไว้ดังนี้

“สามัญชนอันเป็นกันจำนวนมากที่สุด มีคุณธรรมที่สุด และควรแก่การเคารพยกย่องที่สุด อันประกอบไปด้วยผู้ศึกษากฎหมายและวิทยาศาสตร์ พ่อค้า ข่างฝีมือและชาวนา ผู้ประกอบอาชีพอันสูงส่งแต่ไร้เกียรติ สามัญชนเหล่านี้เคยได้รับการเหยียดหยามจากขุนนางและพระราวกับเป็นสัตว์ (...) ต้องใช้เวลานับศตวรรษทีเดียวในอันที่จะให้ ความยุติธรรมแก่มนุษยชาติ ในอันที่จะทำให้ประจักษ์ว่าเป็นความ สดุดียของยี่สิบคนส่วนใหญ่เป็นผู้หว่าน ใจ แต่คนส่วนน้อยเป็นผู้ข่มมือ เป้าอาพินผลที่ได้ไป และช่างเป็นโชคดียิ่งของมนุษยชาติเสียนี้กระไรที่ อำนาจของพวกโจรเหล่านี้ (ขุนนางและพระในสมัยกลาง) ถูกทำลาย ลงด้วยบารมีอันชอบธรรมแห่งกษัตริย์ของเราในอาณาจักรฝรั่งเศส และ ด้วยบารมีเดียวกันแห่งกษัตริย์และประชาชน ในอังกฤษ” (ฉบับที่ 9)

เมื่อ จดหมายปรัชญา ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ ผู้พิมพ์ก็ได้รับหมายจับทันที ส่วนวอลแตร์หนีไปยังแคว้นลอแรนน์เสียทัน ศาลสูงปารีสเลอมังดัดตัดสินให้เผาหนังสือทั้งหมดในข้อหา “ยุยงให้เสื่อมศีลธรรม เป็นอันตรายต่อศาสนาและสังคมที่เป็นระเบียบ” เกี่ยวกับเรื่องนี้ วอลแตร์เขียนจดหมายไปยังดาร์มิงตาล ความตอนหนึ่งว่า “จริง ๆ นะ ในเมื่อคนทั้งหลายพากันแข่งแซ่กับจดหมายบ้า ๆ นั้นนัก ฉันเองก็ไม่นึกเสียขายเหลือเกินที่ยังมือ ไว้ไม่เขียนอะไรให้มากไปกว่านั้น”



วอลแตร์เมื่อมีอายุ 24 ปี ใน ค.ศ. 1718

ชีวิตที่ปราสาทซีแรย์

เมื่อวอลแตร์มีอายุได้ 40 ปี เขาได้กลายเป็น “สถาบัน” น้อย ๆ ในวงการอักษรศาสตร์ และมีเงินเก็บสะสมไว้ถึงแปดหมื่นปอนด์ ในช่วงนั้นเอง เขาก็ได้รับความเอื้อเฟื้อจากมาร์ควิส ดู ชาทเลต์ (marquis du Châtelet) เสนอปราสาทแห่งหนึ่งชื่อ ซีแรย์ (Cirey) ติดกับชายแดนสวิสให้เป็นที่พำนัก ที่นั้นวอลแตร์คิดว่าจะได้ใช้เวลาทำงานอย่างสงบเสียที เขาได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นจากมาดาม ดู ชาทเลต์ สตรีสูงศักดิ์ผู้เป็นปราชญ์ นอกจากจะรู้ภาษาละติน ภาษาอังกฤษ และศึกษาคณิตศาสตร์แล้ว เธอยังเป็นเจ้าของห้องทดลองเคมีอย่างดียิ่งด้วย ในปราสาทที่หอมล้อมด้วยป่าเขาอันสวยงาม ปราชญ์ทั้งสองก็ได้แลกเปลี่ยนวิชาการกัน จนในที่สุด มาดามดู ชาทเลต์ผู้นี้ก็จะกลายเป็นรักเดียวของวอลแตร์



มาดามดู ชาตแลดี้
นางผู้เป็นที่รักของวอลแตร์

พระเจ้าเฟรเดอริกแห่งปรัสเซีย

ที่ซีแรย์ วอลแตร์ต้อนรับแขกที่มาเยือนไม่ขาดสายซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ฝึกฝน “ปรัชญา” และกระหายในความคิดแบบใหม่ นอกจากนั้น วอลแตร์ยังได้ตอบจดหมายกับปราชญ์และบุคคลสำคัญทั่วยุโรป เจ้าชายเฟรเดริก (Frederic) มกุฎราชกุมารแห่งปรัสเซียก็เป็นหนึ่งในผู้ตอบจดหมายประจำของเขา วอลแตร์ชื่นชมศิษย์ผู้สูงศักดิ์ของเขาไม่น้อย ไหนเจ้าชายจะชิงชิงความมั่งคั่งทางศาสนา ไหนเจ้าชายจะไม่เห็นด้วยกับมัคคิอาเวลลี¹² (Machiavelli) ไหนเจ้าชายจะโปรดกรีนิทซ์ ไหนเจ้าชายจะชอบสนทนาปรัชญา วอลแตร์เฝ้าติดตามพัฒนาการของเจ้าชายหนุ่มด้วยใจจดจ่อ วอลแตร์ไม่เชื่อในทฤษฎีเทวสิทธิ์ราชก็จริง แต่เขาใฝ่ฝันอยู่เสมอที่จะได้พบ “ราชาผู้ทรงธรรม” (Monarque éclairé) ผู้จะทำหน้าที่คุ้มครองศิลปวิทยาการ ปรับปรุงเศรษฐกิจของประเทศและพิทักษ์เสรีภาพของปวงชน และเขาเชื่อมั่นว่าเฟรเดริกจะเป็นดังนั้น

ที่ซีแรย์ กิจกรรมทางหนังสือของวอลแตร์หาได้ขาดตอนลงไม่ นอกเหนือจากโศกนาฏกรรม 5-6 เรื่องซึ่งล้วนประณามความคลั่งศาสนาแล้ว วอลแตร์ยังทำการศึกษาค้นคว้าอย่างขมุกขมนสำหรับโครงการเขียนหนังสือประวัติศาสตร์ขนาดใหญ่สองเล่มคือศตวรรษแห่งหลุยส์ที่สิบสี่ (Le Siècle de Louis XIV) ซึ่งจะตีพิมพ์ที่เบอร์ลินใน ค.ศ. 1751 และอีกเล่มหนึ่งคือ เรียงความว่าด้วยชนบทประเพณี (L'Essai sur les mœurs) ซึ่งจะพิมพ์ใน ค.ศ. 1756 จะกล่าวถึงหนังสือสองเล่มนี้ในโอกาสต่อไป



ประสบการณ์ในราชสำนัก

ใน ค.ศ. 1744 มาร์ควิส ดาร์มังยอง เพื่อนเก่าของวอลแตร์ สมัยเรียนหนังสือที่หลุยส์-เลอ-กรังด์ ได้เข้าดำรงตำแหน่งเสนาบดีฝ่ายการต่างประเทศ ด้วยอาศัยมิตรภาพอันเก่าแก่ วอลแตร์ผู้บัดนี้ อยู่ในวัย 50 ปี ก็ได้รับการเรียกตัวสู่ราชสำนักแวร์ซายส์ (Versailles) ในฐานะอาลักษณ์ประจำพระองค์ของหลุยส์ที่สิบห้า นอกจากนั้น เขายังได้รับเกียรติเข้าเป็นสมาชิกแห่งราชบัณฑิตยสภา (L'Académie Française) อีกด้วย

โอกาสทองกำลังเป็นของวอลแตร์ ความเป็นกริ์ลันทอง ทำให้เขาเป็นที่โปรดปรานของมาดาม เดอ ปองปาดูร์ (Madame de Pompadour) สมณเอกของพระเจ้าหลุยส์ที่สิบห้า แต่ครั้นเวลาผ่านไปสามปี วอลแตร์ก็เริ่มเบื่อหน่ายต่อชีวิตในราชสำนักที่ปราศจากแก่นสาร มาดาม เดอ ปองปาดูร์ก็เริ่มโปรดกริ์คนใหม่คือ เครบียอง (Crébillon) คู่แข่งคนสำคัญของวอลแตร์ นอกจากนั้น ในงานสังสรรค์คืนวันหนึ่งวอลแตร์เผลอลงล้าวาจาสบประมาทเจ้าชายเจ้าหญิงในวงไฟว่า คนเหล่านี้เล่นไฟโกง ทำให้เขาถูกกล่าวหาว่ากระทำการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ

เมื่อเริ่มรู้สึกตัวแล้วว่า ลามยศสรรเสริญทั้งปวงในราชสำนักนั้นขึ้นอยู่กับการปากและอารมณ์อันผันผวนของเจ้านาย เขาจึงอำลาจากแวร์ซายส์ไปสู่ออร์นังอีกครั้งหนึ่ง ประสบการณ์อันเข้มข้นจากราชสำนักที่วอลแตร์จะถ่ายทอดออกมาในรูปของนิยาย นั่นคือผลงานเรื่อง **ซาดิก (Zadig)** ซึ่งพิมพ์ขึ้นใน ค.ศ. 1747

รูปแบบของนิยายเชิงประโลมโลกเปิดโอกาสให้วอลแตร์ได้ลับคมปากกาของเขาย่างเต็มที่โดยที่เขาได้บรรจุรสอดใส่การเสียดสีประชดประชันอย่างเผ็ดร้อน ซึ่งเป็นอาวุธอันทรงอำนาจของนักอักษรศาสตร์ในอันที่จะประทุษร้ายต่อศัตรูทุกรูปแบบ การเสียดสีช่วยให้วอลแตร์สามารถตีแผ่สันดานดิบของคน ความมั่งคั่งทางศาสนา ความเพ้อเจ้อของนักอภิปรายจอมปลอม ความฟุ้งเฟ้อแห่งราชสำนักตลอดจนความอยู่ดีมีสุขทั้งหลายในสังคมได้อย่างแนบเนียนและตรึงใจคน

เป็นที่น่าสังเกตว่าวอลแตร์นิยมผูกเรื่องประโลมโลกส่วนใหญ่ของเขามาในรูปไพเราะนิยาย (contes exotiques) หมายถึงนิยายซึ่งให้ท้องเรื่องดำเนินไปในดินแดนไกลตัว หรือประเทศแปลก ๆ ซึ่งสมมุติขึ้น ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการเสียดสีวิจารณ์การยึดเอาประเทศไกลตัวมาเป็นเป้าโจมตีอย่างสนุกสนานนั้น แท้จริงผู้อ่านก็ทราบเป็นนัยว่าหมายถึงอาณาจักรฝรั่งเศสนั่นเอง

ในนิยายเรื่อง **ซาดิก** วอลแตร์สร้างจินตนาการถึงชายหนุ่มชาวเมืองบาบิโลนผู้หนึ่งนามว่าซาดิก ซึ่งพร่ำพร้องด้วยทรัพย์สมบัติคุณสมบัติ และรูปสมบัติ แต่ชีวิตของเขาจะกลับกลายเป็นการผจญทุกขนาฏาประการ เริ่มต้นด้วยนางอันเป็นที่รักทอดทิ้งเขาไปหาชายอื่น

จากนั้นโชคชะตาก็นำเขาให้มาเป็นเสนาบดีของกษัตริย์โมอับดาร์ (Moabdar) แต่ไม่ช้าราชินีอัสตาร์เต (Astarté) ก็รู้สึกปฏิพัทธ์ในตัวเสนาบดีหนุ่ม เขาจึงต้องระหกระเหินหนีออกจากวังไปพร้อมกับโอคครวนัว “*โอคครวนัวเจ้าเอ๋ย เจ้าช่วยอะไรข้าได้บ้าง ความดีทั้งหลายที่ข้าสะสมไว้ล้วนกลับกลายเป็นบ่อเกิดแห่งคำสาปแช่ง ข้าเคยขึ้นไปสู่เกียรติยศอันสูงส่งก็เพียงเพื่อจะหล่นลงสู่ห้วงแห่งความอับโชค นี่หากข้าเป็นคนชั่วเหมือนคนอื่น ๆ ข้าบ้างก็คงจะสุขกว่านี้ดอกกระมัง*” ซาดิกถูกขายเป็นทาสแก่พ่อค้าอาหรับ และผ่านการผจญภัยลุ่ม ๆ ดอน ๆ อีกมาก ในตอนจบทุกสิ่งก็ราบรื่นเมื่อซาดิกกลับคืนสู่บาบิโลน และได้เสวยราชสมบัติ



วอลแตร์เข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ 15

ตัวอย่างของมนุษย์ชาติที่วอลแตร์นำมาเสนอในนิยายเรื่องนี้ล้วนเป็นแบบฉบับของความเลวทราม สตรีมีจิตใจจวนเร บุรุษลวนละโมภและริษยา ขอบโกหกและฉ้อโกง บรรดาพระก็คลั่งลัทธิศาสนาไม่ลืมหูลืมตา ความเมตตาจืดจางได้รับความออกตัญญูเป็นเครื่องตอบแทน เหตุผลถูกกลบฝังด้วยอคติที่มั่งคั่ง ดูเหมือนว่าความสุขจะเป็นสิ่งที่หายากเสียเหลือเกิน วอลแตร์ได้สอดแทรกทัศนะทางปรัชญาของเขาไว้ในนิยายเรื่องนี้ด้วย กล่าวคือ เขายกความผันผวนทั้งหลายนี้ให้เป็นความประสงค์ของพรหมลิขิต (la providence) อันเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจหยั่งถึง ก่อนที่ซาดิกจะกลับสู่บาบิโลนนั้นได้พบกับเทวทูตผู้จำแลงลงมาเป็นนักพรต เทวทูตเปิดเผยความลับแห่งจักรวาลแก่ซาดิกดังนี้

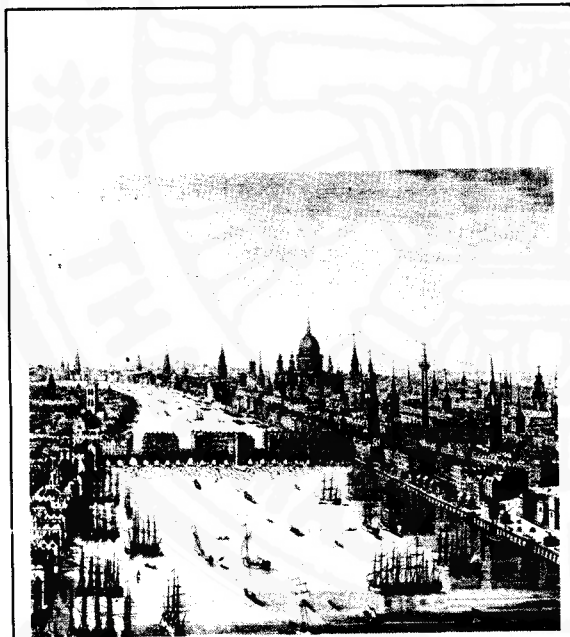
“ในโลกนี้ไม่มีสิ่งใดเป็นเหตุบังเอิญ ทุกสิ่งล้วนเป็นบทพิสูจน์
เป็นการลงโทษ เป็นรางวัลหรือไม่ก็เป็นการกะเกณฑ์ไว้ล่วงหน้า คุณ่อม
มนุษย์ผู้อ่อนแอ จงหยุดอกเสียงเกี่ยวกับสิ่งที่เจ้าต้องบูชาเสียเถิด”

ปัญหาเรื่องความชั่ว และเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพรหม
ลิขิตกับมนุษย์นี้ วอลแตร์จะนำมาถ้อยพันอีกครั้งหนึ่งในนิยายเรื่อง
กังคิด (Candide) ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

ราชสำนักเบอร์ลิน

ขณะที่วอลแตร์พำนักอยู่ในลอนดอนนั่นเอง มรณกรรมของ
มาดามดูซาดแลต์ใน ค.ศ. 1749 ก็นำความอาดูรอย่างสาหัสมาเพิ่ม
ให้กับสภาพ “ผืนสลาย” จากราชสำนัก ช่วงนั้นเองเฟรเดริกผู้บัดนี้
ได้เสวยราชขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งปรัสเซีย ส่งคำเชื้อเชิญมายังวอลแตร์
ให้ไปดำรงตำแหน่งราชเลขาธิการส่วนพระองค์ ณ ราชสำนักที่
เบอร์ลิน คำเชิญนี้จุดประกายความหวังใหม่ให้กับวอลแตร์ ด้วย
บัดนี้เขากำลังย่างเข้าสู่วัย 60 ปี ในความอ้างว้างเปล่าเปลี่ยว ไร้ที่พึ่งพิง

ในระยะแรกราชสำนักของเฟรเดริกยังความโสมนัสให้แก่
วอลแตร์เป็นอย่างยิ่ง ด้วยเป็นที่ชุมนุมของปัญญาชนจากสาขาต่าง ๆ
และเป็นโอกาสของวอลแตร์ที่จะสำแดงความปราดเปรื่องให้เป็นที



นครลอนดอนในศตวรรษที่ 18

ประจักษ์แก่มหาสมาคม ครั้นเวลาผ่านไปห้าเดือน บรรยาการก็เริ่ม
เปลี่ยนแปลง วอลแตร์ไปมีเรื่องบาดหมางกับพ่อค้าชาวอิตาลีหนึ่งใน
เรื่องหุ้นที่ถือร่วมกันจนถึงกับต้องฟ้องร้อง เรื่องถัดไปก็เป็นเรื่อง
คู่สาวที่มีเบื้องหลังทางการทูตอันซับซ้อน จากนั้นวอลแตร์ยังไป
วิวาทกับประธานราชบัณฑิตยสภาแห่งเบอร์ลินซึ่งเป็นคนโปรด
ของเฟรเดริก อันที่จริงสิ่งที่สำคัญกว่าเรื่อง “ต่ำ ๆ” เหล่านี้ก็คือ
วอลแตร์เริ่มผิผหวังในองค์ “ราชาผู้ทรงธรรม” อย่างรุนแรง เฟร-
เดริกนอกจากจะถือเอาปรัชญาและวรรณคดีเป็นเพียงเครื่องเล่น
ประเทืองอารมณ์แล้ว ยังทรง “เล่น” การเมืองอย่างเอาจริงเอาจัง
ด้วยความสับปลับและเล่ห์เพทุบายตามหลักของมัคคิอาเวลลี ใน
ที่สุดวอลแตร์ก็ไม่เป็นที่โปรดปรานของพระองค์อีกต่อไป ดังภาษิต
อีสานของไทยที่ว่า ไกลไฟมันร้อน ไกลค้อนมันเจ็บ วอลแตร์ก็ได้
ล้มรสผืนสลายจากราชสำนักเป็นคำรบสอง เฟรเดริกให้คนสนิท
ติดตามความเคลื่อนไหวของเขาทุกฝั้วก้าว จดหมายทุกฉบับได้รับการ
ควบคุมตรวจตรา วอลแตร์จึงต้องอำลาเบอร์ลินสู่แคว้นอัลซัส
(Alsace) แม้ระหว่างการเดินทางก็ไม่วายถูกกักกันและตรวจค้น

อย่างไรก็ดี ระหว่างที่อยู่ในราชสำนักเบอร์ลินนี้เอง วอลแตร์
ก็ได้ตีพิมพ์ผลงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ชิ้นเอกเรื่อง **ศตวรรษแห่ง
หุลยส์ที่สิบสี่** หนังสือเล่มมหึมานี้วอลแตร์เริ่มโครงการขึ้นตั้งแต่
ค.ศ. 1732 และใช้เวลาเกือบยี่สิบปีในการรวบรวมข้อมูลจากห้อง
สมุดตามราชสำนักต่าง ๆ บ้างและได้ถามจากผู้สูงอายุที่เคยใช้ชีวิต
อยู่ในรัชกาลของหุลยส์ที่ 14 บ้าง

ที่จริงก่อนหน้าประวัติศาสตร์นิพนธ์เล่มนี้ วอลแตร์เคย
ตีพิมพ์หนังสือเรื่อง **ชีวิตของพระเจ้าชาร์ลส์ที่สิบสองแห่งสเปน**
ใน ค.ศ. 1731 ทว่าในขณะนั้นประวัติศาสตร์นิพนธ์ของวอลแตร์
ยังติดลักษณะนาฏกรรมอยู่มาก กล่าวคือในครั้งแรกเล่าถึงขั้นตอน
ของการก้าวขึ้นสู่อำนาจของชาร์ลส์ที่สิบสอง ด้วยการพิชิตศัตรูจน
ราบคาบ ส่วนในครั้งหลังเล่าถึงการตกต่ำของกษัตริย์พระองค์นี้
วอลแตร์ต้องการชี้ให้เห็นความผันผวนของอำนาจวาสนา และใช้
วิธีการบรรยายเหตุการณ์ที่ตื่นเต้นโดยเฉพาะการเล่าเรื่องสงคราม
(récits militaires) เป็นแบบแผนการเขียนพงศาวดารที่นิยมกันมา
ช้านาน นอกจากนั้น วอลแตร์ยังพยายามแทรกบทเรียนของความ
คลั่งอำนาจไว้ให้บรรดาราชาวรมลย์ของเขาได้พึงสังวรอีกด้วย
จึงดูเหมือนหนึ่งว่าเป็นโศกนาฏกรรมร้อยแก้ว

ส่วน **ศตวรรษแห่งหุลยส์ที่สิบสี่** นั้น จัดได้ว่าเป็นก้าวใหม่
ของแนวการเขียนประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตก ทั้งนี้เพราะว่า
ก่อนหน้านั้นประวัติศาสตร์เป็นเพียงพงศาวดารซึ่งบันทึกเหตุการณ์
ต่าง ๆ โดยปราศจากการวิเคราะห์วิจารณ์โดยสิ้นเชิง มีการเพิ่มเติม
เกร็ดเล็กเกร็ดน้อยซึ่งจริงบ้างไม่จริงบ้าง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือ
บันทึกของแซนต์ซิมอง (Saint-Simon) อาลักษณ์ประจำพระองค์

พระเจ้าหลุยส์ที่สิบสี่และหนังสือประวัติศาสตร์สากลของ บอซุเอ (Bossuet) นักเทศน์ประจำราชสำนักในสมัยเดียวกัน ในทางตรงข้าม ผลงานทางประวัติศาสตร์ชิ้นใหม่ของวอลแตร์ให้ความสำคัญอย่างยิ่งยวดกับข้อเท็จจริง มีวิธีการควบคุมการเรียงลำดับเหตุการณ์ มีการตีความข้อมูลอย่างระมัดระวัง ในด้านเนื้อหา ก็มีได้จำกัดขอบเขตอยู่กับบทบาทของมหาบุรุษและสงคราม แต่เพิ่มการศึกษานโยบายของรัฐบาลระบบตุลาการ การพาณิชย์ กฎหมาย ศาสนา ศิลปวิทยา การตั้งปวงเข้าไปด้วย โดยสรุปก็คือ ขยายประวัติศาสตร์จากการบันทึกเหตุการณ์มาสู่การศึกษาอารยธรรมนั่นเอง วอลแตร์ได้เขียนในคำนำของหนังสือไว้อย่างชัดเจนว่า

“ข้าพเจ้ามิได้คิดจะบรรยายถึงชีวิตของพระเจ้าหลุยส์ที่สิบสี่เท่านั้น หากแต่มีวัตถุประสงค์ที่กว้างกว่า กล่าวคือจะพยายามวาดภาพให้เห็นจิตใจความนึกคิดของมนุษย์ในศตวรรษที่สว่างทางปัญญาที่สุดศตวรรษหนึ่ง”

น่าสังเกตว่าแนวการเขียนประวัติศาสตร์เช่นนี้ เราพบได้ในนักคิดนักเขียนแห่งยุคประทีปทางภูมิปัญญาอีกผู้หนึ่งคือ มองแตสกีเออ (Montesquieu) ผู้ตีพิมพ์หนังสือเรื่อง “ข้อคิดเกี่ยวกับความยิ่งใหญ่และความเสื่อมของชาวโรมัน” ใน ค.ศ. 1734 มองแตสกีเออต้องการชี้ให้เห็นว่าโรมถึงความพินาศเพราะความยิ่งใหญ่ของตัวมันเอง กล่าวคือชาวโรมันพึงพอใจเหนือเหิมกับความรุ่งโรจน์ของตนจนลืมคุณค่าเก่า ๆ ที่เคยสร้างชาวโรมันให้แข็งแกร่ง การที่อนารยชนเข้าโจมตีโรมจนพินาศนั้นเป็นเพียงสาเหตุรองหาสาเหตุหลักที่กำหนดชะตากรรมของจักรวรรดิไม่

ขอย้อนกลับมาสู่ **ศตวรรษแห่งหลุยส์ที่สิบสี่** อีกครั้งหนึ่ง เดิมวอลแตร์ตั้งใจจะใช้เป็นเครื่องมือสำหรับวิจารณ์ รัชกาลของพระเจ้าหลุยส์ที่สิบสี่ทางอ้อม โดยอาศัยการเปรียบเทียบกับรัชกาลอันรุ่งโรจน์ของหลุยส์ที่สิบสี่ แต่เมื่อได้พากเพียรค้นคว้าและวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ อยู่นาน ความตั้งใจเดิมก็ค่อย ๆ เลือนไป หนังสือนี้จึงขยายออกเป็นเล่มใหญ่ ซึ่งประกอบด้วย 39 บท และมีลักษณะเป็นวิชาการอย่างเต็มที่ บทที่ 1 ถึง 24 เล่าเรื่องการสงครามและการทูต บทที่ 25 ถึง 28 เล่าเรื่องในราชสำนัก บทที่ 29 ถึง 34 เป็นเรื่องนโยบายภายในประเทศและศิลปวิทยาการ อันแสดงถึงความรุ่งโรจน์ของรัชกาล บทที่ 35 ถึง 39 เขียนถึงความขัดแย้งทางลัทธิศาสนาซึ่งสะท้อนให้เห็นความเสื่อมของรัชกาล โดยส่วนรวมแล้ววอลแตร์นำเสนอภาพและทัศนคติเกี่ยวกับรัชกาลของหลุยส์ที่สิบสี่ค่อนข้างไปในทางบวก กล่าวคือวอลแตร์มองว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชซึ่งบรรลุจุดสูงสุดในสมัยของกษัตริย์พระองค์นี้ เป็นการยับยั้งและทำลายอำนาจบาปเถื่อนของขุนนางผู้ครองแคว้นต่าง ๆ ในระบอบศักดินาสวามิภักดิ์ วอลแตร์มีความเห็นว่าการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางของกษัตริย์นำมาซึ่งระเบียบวินัย ความผลิบานของเศรษฐกิจ

และศิลปวิทยาการ

ในประเด็นที่เกี่ยวกับการเมืองนั้น วอลแตร์มีความเห็นขัดแย้งกับรูโซ¹⁴ (Rousseau) นักคิดร่วมสมัยของเขาย่างสิ้นเชิง วอลแตร์ไม่เชื่อในระบอบประชาธิปไตยอย่างจริงจัง จริยอยู่วอลแตร์เชิดชูเสรีภาพส่วนบุคคลและพร้อมเสมอที่จะต่อสู้เพื่อความยุติธรรม ดังที่เขากระทำหลายครั้งในช่วงชีวิต ทว่าโดยส่วนลึกเขาไม่คิดว่าระบอบประชาธิปไตยจะประยุกต์ใช้ได้กับสังคมฝรั่งเศสในสมัยนั้น เพราะเขาเชื่อว่าธรรมชาติของมนุษย์ยังมีเชื้อร้ายของความเลวทรามแฝงอยู่ เขาจึงอยากมอบความไว้วางใจให้กับ “ราชาผู้ทรงธรรม” มากกว่ารัฐปิตัยในรูปแบบอื่น

ยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับความเสมอภาคในสังคมแล้ว วอลแตร์ยิ่งห่างไกลจากความคิดก้าวหน้าของรูโซมากขึ้นไปอีก ในหนังสือเรื่อง **พาทานุกรมปรัชญา (Dictionnaire philosophique)** วอลแตร์แสดงคติเล็งมนุษย์ในแง่ร้ายไว้ดังนี้

“มนุษย์ทุกคนเกิดมาพร้อมกับความผิดใฝ่ในการกดขี่ผู้อื่น ขอบให้ได้นำซึ่งทรัพย์สินเงินทอง และความสำราญรอนพร้อมกัน รสนิยมในความเกียจคร้าน ด้วยประการฉะนี้มนุษย์ย่อมปรารถนาซึ่งเงินทอง ภรรยาและลูกสาวของคนอื่น ต้องการเป็นนายที่คอยบังคับให้คนโน้นคนนั้นทำตามอำเภอใจของตน และไม่ต้องทำ ทรงานอะไร หรือจะทำก็แต่สิ่งที่น่าอับอาย ท่านคงจะเห็นแล้วว่าเมื่อสันดานของมนุษย์สยดสยองเช่นนี้ ย่อมจะเป็นการยากที่จะให้มนุษย์มีความเท่าเทียมกัน และย่อมเป็นไปได้ที่จะห้ามมิให้คนสองท่าน หรือศาสตราจารย์สองท่านอิจฉาริษยาซึ่งกันและกัน

เผ่าพันธุ์ของมนุษย์อย่างที่เป็นอยู่นี้ มีอาจดำรงอยู่ได้หากไม่มีคนไร้สมบัติจำนวนมากคอยทำสิ่งที่ประไรประโยชน์ เพราะคนที่อยู่อย่างสบายแล้วย่อมจะไม่ทั้งนิวาสถานของเขา เพื่อคอยมาหว่านไถ่ที่ดินของท่าน และหากท่านอยากจะได้ร่องเท้าสักคู่หนึ่ง ก็คงมิใช่ผู้พิพากษาที่จะมาทำให้ท่านเป็นแน่ ความเสมอภาคแลดูเป็นสิ่งที่ป็นธรรมชาติ แต่ขณะเดียวกันก็เป็นเรื่องเพ้อฝัน

คนเราแต่ละคนย่อมมีสิทธิคิดในใจว่าตนเองเท่าเทียมกับผู้อื่น นั่นมิได้หมายความว่าคนครว้ของพระราชาคณะจะสามารถสั่งให้นายของเขาทำอาหารเย็นให้เขากิน แต่เขาอาจจะพูดว่า “ฉันก็เป็นมนุษย์เหมือนนายของฉันทันใด ฉันทเกิดมาพร้อมกับตะเบ็งเสียงร้องเหมือนเขา แล้วเขาก็จะตายด้วยความหวาดผวาเช่นเดียวกับฉัน (...) ถ้าวันไหนพวกเตอร์กียึดกรุงโรมได้ และถ้าฉันได้เป็นพระราชาคณะในขณะที่นายของฉันทเป็นคนครว้ ฉันก็คงจะเอาเขาไว้รับใช้” สุนทรพจน์นี้ดูมีเหตุผลและถูกต้อง แต่ระหว่างที่รอให้พวกเตอร์กียึดกรุงโรม คนครว้ก็ยังคงต้องทำอาหารต่อไปไม่เช่นนั้นสังคมมนุษย์ก็จะถึงซึ่งความพินาศ

สำหรับคนที่ไม่ได้เป็นคนครว้หรือพระราชาคณะ ทั้งไม่ได้มี

บรรดาศักดิ์ใด ๆ สำหรับคนที่ไม่ได้ยึดถือในสิ่งใดแต่ก็รักษาคุณที่ได้รับ การต้อนรับอย่างอบอุ่นในทุกที่ และก็เห็นว่า พณฯ ท่านทั้งหลายมิได้มีความรู้ หรือความเจ็บแสบ หรือคุณธรรมมากไปกว่าเขา แต่ก็ต้องนั่งคอยอยู่หน้าของท่านเหล่านั้น เขาควรจะทำอย่างไร? คำตอบก็คือ เดินหนีไปเสียเท่านั้นเอง” (Dictionnaire philosophique, 1764)

จากความคิดที่ตัดตอนมานี้ เราสามารถเห็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของวอลแตร์ นั่นคือความขัดแย้งในตัวเอง ซึ่งที่จริงเป็นความพยายามประนีประนอมทัศนคติที่ตรงข้ามกันอันเกิดจากสถานการณ์แวดล้อมที่ต่างกัน เช่น เมื่อวอลแตร์พิจารณาฐานันดรขุนนางและพระ เขาจะเกลียดชังการกดขี่เอารัดเอาเปรียบโดยคนเหล่านี้ จึงพยายามต่อสู้เพื่อฝ่ายที่ถูกเอาเปรียบ แต่ครั้นเมื่อวอลแตร์เข้าไปสัมผัส “มวลชน” ที่แท้จริง เขาก็ทนต่อความโง่เขลา และความหยาบกระด้างไม่ได้อีกเช่นกัน เขาจะรู้สึกว่าเป็นคนชั้นสูงขึ้นมาทันที อย่างไรก็ตามหากพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วจะเห็นว่าวอลแตร์ผ่านเลยความขัดแย้งนี้ขึ้นไปด้วยอาศัยการประชดประชันเสียดสี ซึ่งทำให้ทัศนคติของวอลแตร์แฝงสิ่งที่ชวนให้ขบคิด รวมถึงความเป็นจริงที่เห็น ๆ บางประการที่เราหมกมุ่นเข้าไป

บั้นปลายชีวิต

หลังจากที่ออกจากราชสำนักเบอร์ลิน วอลแตร์มาตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้เมืองเจนีวา บัดนี้ เขามีอายุได้ 60 ปีแล้ว และเขาหวังว่าจะได้พบความสงบสุขท่ามกลางธรรมชาติอันงดงามของสวิสเซอร์แลนด์ ทว่า วอลแตร์ก็ยังอดไม่ได้ที่จะหาเรื่องทำให้ตนเองเดือดร้อนด้วยการยุยงพระโปรแตสแตนต์ในเจนีวาให้หันมาสนใจ “ปรัชญา” ที่มีรากฐานบนลัทธินับถือพระเจ้าด้วยเหตุผล (deisme) ถึงขนาดเขียนบทความบทหนึ่งในหนังสือ สารานุกรม¹⁵ ซึ่งมีความแนบเนียนเชิงว่าพระโปรแตสแตนต์ในเจนีวาเป็นพวกโซซินิเยน (Socinian พวกไม่ยอมรับทฤษฎีที่ว่าพระผู้เป็นเจ้าแยกออกเป็นสามองค์คือ พระบิดา พระบุตรและพระจิต) เรื่องนี้สร้างความไม่พอใจแก่ชาวเจนีวามาก และกลายเป็นเรื่องวิวาทใหญ่โต

ผลงานสำคัญของวอลแตร์ในช่วงนี้มีหนังสือประวัติศาสตร์ชื่อ *เรียงความว่าด้วยชนบประเพณี* (1756) และนิยายเรื่อง *กังคิด* (1759)

เรียงความว่าด้วยชนบประเพณี เล่าถึงพัฒนาการทางวัตถุและศิลปะวัฒนธรรมของอารยธรรมต่าง ๆ ในเอเชียและยุโรปได้แก่ จีนโบราณถึงญี่ปุ่นในคริสต์วรรษที่ 17 อารยธรรมอิสลามยุโรปสมัยกลาง วอลแตร์ยังถวิลถวิลต่อการประณามความคลั่งศาสนาเช่นเคย แต่ก็มีสิ่งใหม่เพิ่มเข้ามาในประวัติศาสตร์นิพนธ์เล่มนี้สองสิ่งกล่าวคือ ประการแรกวอลแตร์เน้นให้เห็นบทบาทของมหาบุรุษที่มีต่ออารยธรรมเช่น เจงกิสข่าน ชาร์ลมาญ และประการ

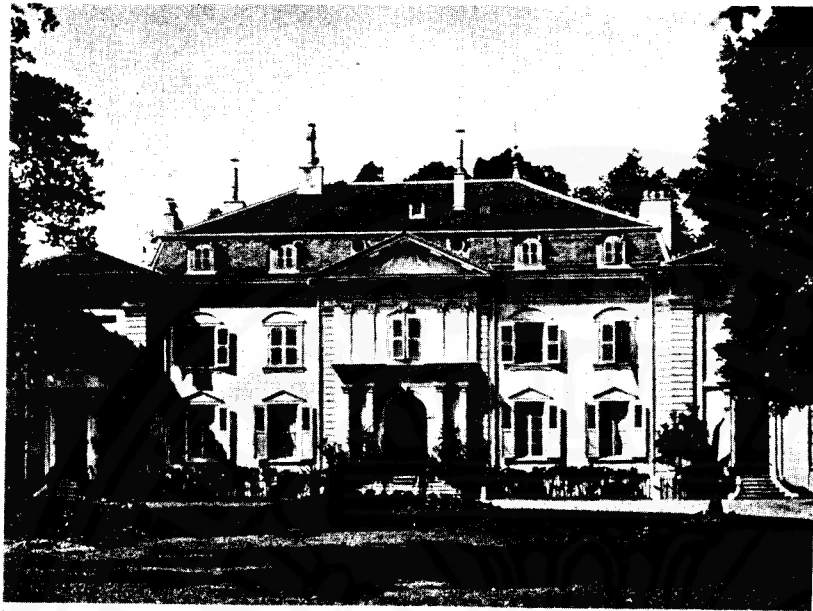
ที่สองวอลแตร์ชี้ให้เห็นว่าความบังเอิญก็เป็นตัวการสำคัญในการคลี่คลายเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ในหนังสือเล่มนี้ วอลแตร์สอดแทรกความคิดของตนเองไว้มากอันเป็นผลจากทัศนคติที่เขามีต่อมนุษย์ดังที่ เรมอง นาฟ (Raymond Naves) นักวิจารณ์กล่าวไว้ว่า “ความคิดสองประเด็นเด่นอยู่ในผลงานนี้ กล่าวคือมนุษย์ (โดยส่วนบุคคล) ไร้เหตุผลและโหดเหี้ยม แต่มนุษยชาติโดยรวมมีแนวโน้มที่จะก้าวไปสู่อารยธรรม” ความคิดที่ว่า มนุษยชาติก้าวหน้าไปสู่สภาพที่ดีขึ้นเรื่อย ๆ นี้จัดเป็นความคิดอันหนึ่งของยุคแห่งประทีปทางภูมิปัญญาซึ่งสนองต่ออุดมการณ์ของชนชั้นกลางในอันที่จะก้าวขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองเพื่อแทนที่ชนชั้นที่ครองอำนาจอยู่เดิม

ส่วนนิยายเรื่อง *กังคิด*¹⁶ นั้น วอลแตร์เขียนขึ้นใน ค.ศ. 1758 และจัดพิมพ์ขึ้นที่เจนีวาในปีถัดมา เมื่อหนังสือนี้แพร่หลายออกไปก็ถูกตำรวจยึด ซึ่งก็ยิ่งทำให้เป็นที่แพร่หลายมากขึ้นไปอีก วอลแตร์ได้เพิ่มเติมบางตอนเข้าไปใน ค.ศ. 1761 นิยายในรูปสมมุติแบบนี้จะได้รับการพิมพ์อีกถึง 40 ครั้งในช่วงชีวิตที่เหลือของผู้ประพันธ์

กังคิดเป็นชายหนุ่มใจซื่อ อาศัยอยู่ในปราสาทของบาร์อนผู้หนึ่งในเวสต์ฟาเลีย มีครูชื่อบังกอส ซึ่งเชื่อในทฤษฎีของไลบ์นิตซ์¹⁷ (Leibnitz) และวอลฟ์ (Wolf) ที่ว่าสรรพสิ่งที่เป็นอย่างนี้เป็นไปด้วยดีที่สุด ไม่มีทางจะดีไปกว่านี้ ซึ่งเกือบตลอดเรื่อง กังคิดก็จะแสดงว่าเชื่อสมมุติฐานนี้อย่างพาหุเชื่อตามครูของตน เริ่มเรื่องไปได้สักพัก กังคิดก็ถูกขับออกจากปราสาทด้วยไปชอบพอกับนางกุนเนกองค์ธิดาสาวของบาร์อน จากนั้นชีวิตของกังคิดก็จะประสบเคราะห์กรรมนับไม่ถ้วน ต้องไปรบในสงคราม ประสบภัยจากแผ่นดินไหวแทบจะเอาชีวิตไม่รอด จากนั้นศาสนาก็นำเขาไปไต่สวนลงโทษแต่ก็หนีมาได้ ชะตากรรมนำกังคิดไปผจญภัยในทวีปอเมริกา ในตอนจบกังคิดก็ได้กลับมาพบกับบังกอสในสภาพเป็นทาสที่คอนสแตนติโนเปิลรวมทั้งนางกุนเนกองค์อันเป็นที่รักในสภาพอันน่าทุเรศอัปลักษณ์ เขาทั้งหลายตกลงใจตั้งรกรากกัน ณ ที่นั้น ทำไร่นำทำสวนไปตามมีตามเกิดโดยเลิกละทิ้งกับปัญหาทางปรัชญาทั้งปวง

นิยายเรื่อง *กังคิด* นี้ดูเผิน ๆ เป็นเรื่องอ่านเล่นเบาสมอง แต่แท้จริงแฝงไปด้วยคติแนวคิด เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในท้องเรื่องล้วนปราศจากเหตุผลต่อเนื่องกัน แต่ตัวกังคิดพยายามเชื่อตามอาจารย์บังกอส (ที่จริงหมายถึงไลบ์นิตซ์) ว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปได้เพื่อความดีที่สุด ทั้ง ๆ ที่ประสบการณ์อันลุ่ม ๆ ดอน ๆ ของเขาล้วนแต่เสนอข้อพิสูจน์ที่ตรงกันข้าม ในแง่นี้ความคิดของวอลแตร์ในเรื่องความไร้เหตุผลของจักรวาลมีลักษณะสมัยใหม่มาก ความบ้าคลั่งของมนุษย์ และธรรมชาติที่แสดงออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ล้วนเป็นข้อโต้แย้งที่ค้านทฤษฎีมองโลกในแง่ดีทั้งสิ้น

อย่างไรก็ดี โลกของกังคิดก็มีมิใช่จะดำมืดไปเสียทั้งหมด ใน



ปราสาทแฟร์แนย์

ภาพวอลแตร์ถูกจากเตียงนอนยามเช้าที่แฟร์แนย์



ตอนจบของเรื่อง วอลแตร์ได้เสนอทางออกง่าย ๆ ให้กับชะตากรรมของมนุษย์นั่นคือ การทำงาน “มาทำสวนของเรากันเถิด” ประโยคนี้ยังเป็นสัญลักษณ์ที่ทรงมนต์ขลังอยู่ไม่เสื่อมคลายสำหรับมนุษย์ ผู้ถูกพระเจ้าทอดทิ้ง งานเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้มนุษย์ทนมีชีวิตอยู่ต่อไปได้ และเลิกตั้งคำถามเกี่ยวกับชะตากรรมซึ่งอย่างไรเสียก็คงหาคำตอบไม่ได้อยู่นั่นเอง

ใน ค.ศ. 1760 วอลแตร์ได้ซื้อปราสาทหลังหนึ่งพร้อมที่ดินที่แฟร์แนย์ (Ferney) ใกล้พรมแดนสวิส และทำนุบำรุงหมู่บ้านนั้นจนเจริญขึ้น เขายังคงเขียนจดหมายติดต่อกับบุคคลสำคัญในยุโรปอยู่เช่นเดิม (รวมทั้งพระเจ้าเฟรเดริก) ซึ่งจะมีทั้งสิ้นถึง 6,000 ฉบับ พร้อมกันนั้นก็เขียนโคกนาฏกรรมอีกประมาณสิบเรื่อง

ในระยะนั้นเองวอลแตร์ได้เข้าไปเป็นตัวตั้งตัวตีในการต่อสู้เพื่อหยิบบ่อนความยุติธรรมให้แก่ผู้ตกเป็นเหยื่อของอำนาจศาสนจักร กรณีที่โด่งดังคือ กรณีของ กาลาส (Calas) ผู้ฉ้อฉลกำไรแปดแสนดอลลีกกล่าวหาว่าฆ่าบุตรชายของตนที่ต้องการเปลี่ยนไปเข้ารีตคาทอลิก กาลาสถูกประหารชีวิต แต่วอลแตร์เชื่อว่า กาลาสเป็นผู้บริสุทธิ์จึงทำการรณรงค์เพื่อให้รี้อฟื้นคดีขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ผลที่สุด ศาลสูงก็ตัดสินทวนคำพิพากษาเสียใหม่ให้กาลาสผู้่น่าสงสารปราศจากมลทิน ในโอกาสเดียวกัน วอลแตร์ก็ได้เขียนหนังสือเรื่อง บัญญัติว่าด้วยขันติธรรม (Traité sur la tolérance) ซึ่งสนับสนุนให้มีเสรีภาพในการนับถือศาสนา

ใน ค.ศ. 1778 วอลแตร์ผู้ชราก็เดินทางกลับมาเยือนนครปารีสเป็นครั้งสุดท้าย เขาได้รับการต้อนรับอย่างเอกริกจากราชบัณฑิตยสภา มีการจัดแสดงโคกนาฏกรรมเรื่องสุดท้ายของเขาเรื่อง อีเรน (Irène) ขึ้นท่ามกลางเสียงไชโยโห่ร้องของชาวปารีสอันเปรียบดั่งมงกุฎที่สวมให้เป็นรางวัลแก่นักประพันธ์ผู้อุทิศตนให้แก่ยุคสมัยของเขา ในวันที่ 30 พฤษภาคม 1778 ละครแห่งชีวิตจริงที่ยาวนานมาถึง 84 ปี ผ่านทั้งความรุ่งโรจน์และความทุกข์ยากนานาประการก็ได้ปิดฉากลง

เชิงอรรถ

1. Antoine Barnave (1761-1793) นักการเมืองชาวฝรั่งเศสผู้เข้าร่วมในการปฏิวัติครั้งใหญ่
2. Jonathan Swift (1667-1745) นักเขียนชาวไอริช ผู้เขียนหนังสือเสียดสีสังคมอังกฤษเรื่องการเดินทางของกิลลิเวอร์
3. Alexander Pope (1688-1744) กวีชาวอังกฤษ
4. John Gay (1685-1732) นักเขียนชาวอังกฤษ
5. Edward Young (1683-1765) กวีชาวอังกฤษผู้บุกเบิกกวีนิพนธ์บรรยายความเศร้าหมองในใจ
6. George Berkeley (1685-1753) นักเทววิทยาชาวไอริช แนวจิตนิยม
7. Samuel Clarke (1675-1729) นักเทววิทยาชาวอังกฤษ ผู้คัดค้านแนวคิดนิยม
8. John Locke (1632-1704) นักปรัชญาชาวอังกฤษผู้เชื่อว่าความรู้เกิดจากประสบการณ์ด้วยประสาทสัมผัส
9. Francis Bacon (1561-1626) นักปรัชญาชาวอังกฤษผู้บุกเบิกวิธีการทดลองทางวิทยาศาสตร์
10. Isaac Newton (1642-1727) นักวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษผู้ค้นพบกฎเกณฑ์ว่าด้วยแรงดึงดูดของโลก
11. Delphi เมืองในกรีกมีวิหารอันเป็นที่สถิตของเทพอพอลโล
12. Machiavelli (1469-1527) รัฐบุรุษชาวอิตาลีผู้เชื่อว่าการที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์ทางการเมือง ต้องไม่คำนึงถึงวิธีการที่ใช้ว่าถูกหรือผิดศีลธรรม
13. Montesquieu (1689-1755) นักเขียนชาวฝรั่งเศส ผู้เขียนเรื่อง "วิญญาณกฎหมาย" และเสนอการแบ่งอำนาจออกเป็นสามส่วน
14. Rousseau (1712-1778) นักเขียนชาวฝรั่งเศสผู้มีความคิดประชาธิปไตย เขียนหนังสือเรื่อง "สัญญาประชาคม"
15. L' Encyclopédie หนังสือประมวลความรู้สาขาต่าง ๆ จัดพิมพ์โดย ดิเดอโรต์ (Diderot)
16. Candide ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยในชื่อเรื่องว่า "มานคิด"
17. Leibnitz นักปรัชญาและนักคณิตศาสตร์ชาวเยอรมัน (1646-1716) ผู้เชื่อว่าสรรพสิ่งมีองค์ประกอบที่เรียกว่า monads ซึ่งอยู่ในสภาพกลมกลืนกัน อันนำไปสู่จุดเฝ้าโลกในแง่ดี

บรรณานุกรม

- René Pomeau, **Voltaire par lui-même**, Seuil, 1955
- _____, **Politique de Voltaire**, Colin, 1963
- Jean Ehrard, **Le XVIII e siècle tome I**, Coll. littérature française, Arthaud, 1974
- Mauzi et Menant, **Le XVIII e Siècle tome II**, Coll. littérature française, Arthaud, 1977
- Pol Gaillard, **Candide de Voltaire, analyse critique**, Coll. Profil d'une oeuvre, Hatier, 1972
- Raymond Naves, **Voltaire**, Coll. Connaissance des Lettres, Hatier, 1972
- Lagarde et Michard, **XVIII e Siècle**, Bordas